

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranee
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 35, 2025, 4

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 35, 2025, 4

ISSN 1408-5348
e-ISSN 2591-1775

UDK 009

Letnik 35, leto 2025, številka 4

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Gorazd Bajc, Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Aleksandr Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Devan Jagodic (IT), Aleksej Kalc, Urška Lampe, Avgust Lešnik, John Jeffries Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Andrej Rahten, Žiga Oman, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Polona Tratnik, Boštjan Udovič, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjevič, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Boštjan Udovič, Žiga Oman, Veronika Kos

**Gostujoča urednica/Guest Editor/
Editrice ospite:**

Veronika Bajt

Prevajalka/Traduttrice/Translator:

Cecilia Furioso Cenci (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*® / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment* / *Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*®

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** https://zdjp.si

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 12. 2025.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS)

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series Historia et Sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base* / *Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); Directory of Open Access Journals (DOAJ).

To delo je objavljeno pod licenco / *Quest'opera è distribuita con Licenza* / *This work is licensed under a Creative Commons BY 4.0.*

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: https://zdjp.si/it/.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website https://zdjp.si/en/.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Veronika Bajt: Hate Speech: Conceptual Intersections and Counter-Narratives 393 <i>Discorso d'odio: intersezioni concettuali e contro-narrazioni</i> <i>Sovražni govor: konceptualna presečišča in proti-narativi</i>	Melike Akkaraca Kose: Ethnic Terms in Turkish: Between Neutrality and Offense 459 <i>Termini etnici in turco: tra neutralità e offesa</i> <i>Etnični izrazi v turščini: med nevtralnostjo in žalitvijo</i>
Veronika Bajt: The Sociology of Hate Speech 397 <i>La sociologia del discorso d'odio</i> <i>Sociologija sovražnega govora</i>	Zoran Fijavž: Digital Discourse Dilemmas: Moderating Slovenian Digital Landscapes 473 <i>I dilemme del discorso digitale: moderare i paesaggi digitali sloveni</i> <i>Dileme digitalnega diskurza: moderiranje slovenskih digitalnih krajin</i>
Marta Stojić Mitrović: Hate Speech and Hate by Design: Anti-Migrant Discourse in Serbia 411 <i>Discorso d'odio e odio per progettazione: la retorica antimigratoria in Serbia</i> <i>Sovražni govor in načrtovano sovraštvo: protimigrantski diskurz v Srbiji</i>	Neža Kogovšek Šalamon & Sergeja Hrvatič: Prosecutorial Practice on Hate Speech in Slovenia: Context, Trends, and Issues 487 <i>Azioni penali relative ai discorsi d'odio in Slovenia: contesti, tendenze e problematiche</i> <i>Tožilska praksa na področju sovražnega govora v Sloveniji: kontekst, trendi in problemi</i>
Ana Frank: Cultural Racism, Gendered Othering, and Hate Speech: Discourses, Imaginaries, and Everyday Borders in Slovenia 427 <i>Razzismo culturale, alterità di genere e incitamento all'odio: discorsi, immaginari e confini quotidiani in Slovenia</i> <i>Kulturni rasizem, uspoljeno drugačenje in sovražni govor: diskurzi, imaginariji in vsakdanje meje v Sloveniji</i>	Janez Osojnik: Prispevek k poznavanju idej o izvedbi ljudskega glasovanja za večjo suverenost/samostojnost Slovenije (1945–1985) 503 <i>Contributo alla comprensione delle idee sull'attuazione del voto popolare per una più ampia sovranità/indipendenza della Slovenia (1945–1985)</i> <i>A Contribution to the Study of Ideas on Holding a Popular Vote for Greater Sovereignty/Independence of Slovenia (1945–1985)</i>
Katarina Damčević: "Ready for the Homeland": The Semiotics of Hate Speech and Memory in Post-Conflict Croatia 443 <i>"Pronti per la patria": la semiotica del discorso d'odio e della memoria nella Croazia postbellica</i> <i>»Za dom pripravljeni«: semiotika sovražnega govora in spomina v postkonfliktni Hrvaški</i>	

Kaja Mujdrica: Hrvaška politična emigracija v Franciji kot izziv francosko-jugoslovanskim odnosom (1980–1986)	515
<i>L'emigrazione politica croata in Francia come sfida nelle relazioni franco-jugoslave (1980–1986)</i>	
<i>Croatian Political Emigration in France as a Challenge to French-Yugoslav Relations (1980–1986)</i>	

Yanwen Lin & Oksana Lahoda: Clothing the Nomad: Fashion as a Reflection of Postmodern Identity	531
<i>Vestire il nomade: la moda come riflesso dell'identità postmoderna</i>	
<i>Oblačenje nomada: moda kot odraz postmoderne identitete</i>	

OCENE/RECENSIONI/REVIEWS

Mira Miladinović Zalaznik: Bernard Nežmah: <i>Neznani Jurčič – magični žurnalist. Časopisna, kulturna in družbena zgodovina desetletja 1871–1881 na straneh Slovenskega naroda</i>	547
--	-----

Jasmina Rejec: Polona Tratnik: <i>V deželi pravljic. K družbenim funkcijam pravljčnih narativov</i>	549
<i>Kazalo k slikam na ovitku</i>	552
<i>Indice delle foto di copertina</i>	552
<i>Index to images on the cover</i>	552

received: 2025-10-06

DOI 10.19233/ASHS.2025.34

HRVAŠKA POLITIČNA EMIGRACIJA V FRANCII KOT IZZIV FRANCOSKO-JUGOSLOVANSKIM ODNOSOM (1980–1986)

Kaja MUJDRICA

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: kaja.mujdrica1@um.si

IZVLEČEK

Prispevek na podlagi analize gradiva, ki ga hranita diplomatska arhiva Centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères v La Courneuve in Centre des Archives diplomatiques de Nantes v Nantesu, ter najbolj relevantnega zgodovinopisja predstavi odzive francoskih oblasti in diplomacije na dejavnosti hrvaške politične emigracije v Franciji. Poseben poudarek je namenjen delovanju Hrvaškega narodnega vijeća in njegovega predsednika Mirka Vidovića v prvi polovici osemdesetih let. Pozornost je namenjena dvema vidikoma: odzivom francoskih organov na propagandne in politične aktivnosti omenjene organizacije ter vplivu slednje na diplomatsko dinamiko med Francijo in Jugoslavijo.

Ključne besede: hrvaška politična emigracija, Jugoslavija, Francija, diplomacija, Mirko Vidović, Hrvaško narodno vijeće

L'EMIGRAZIONE POLITICA CROATA IN FRANCIA COME SFIDA NELLE RELAZIONI FRANCO-JUGOSLAVE (1980–1986)

SINTESI

L'articolo, basandosi sull'analisi di fonti conservate negli archivi diplomatici del Centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères a La Courneuve e del Centre des Archives diplomatiques de Nantes a Nantes, nonché sulla storiografia più rilevante, presenta le reazioni delle autorità e della diplomazia francesi alle attività dell'emigrazione politica croata in Francia. Particolare attenzione viene dedicata all'attività del Consiglio nazionale croato e del suo presidente Mirko Vidović nella prima metà degli anni Ottanta. L'attenzione è rivolta a due aspetti: le reazioni degli organi francesi alle attività propagandistiche e politiche di tale organizzazione e l'influenza di quest'ultima sulle dinamiche diplomatiche tra Francia e Jugoslavia.

Parole chiave: emigrazione politica croata, Jugoslavia, Francia, diplomazia, Mirko Vidović, Consiglio nazionale croato

UVOD¹

V desetletjih po drugi svetovni vojni je politična emigracija iz socialistične Jugoslavije igrala pomembno vlogo v mednarodnem prostoru, zlasti v državah Zahodne Evrope. Francija pri tem ni bila izjema. Med različnimi izseljenskimi skupinami je bila tam posebej dejavna hrvaška politična emigracija, ki si je zlasti v osemdesetih letih z različnimi oblikami delovanja prizadevala za razpad Jugoslavije in vzpostavitev samostojne hrvaške države. Emigracija je bila izrazito heterogena: medtem ko so radikalnejše struje zagovarjale nasilnejšo destabilizacijo Jugoslavije, vključno s terorističnimi dejavnostmi, so si druge skupine svoj cilj prizadevale doseči po zmernejših, politično-propagandnih poteh. Eno izmed takih organizacij je predstavljalo Hrvaško narodno vijeće (HNV), ustanovljeno leta 1974 v Torontu, ki je predstavljal poskus oblikovanja enotne politične iniciative za institucionalno, mednarodno in propagandno delovanje hrvaške emigracije (Dragišić, 2020). Ne glede na notranjo raznolikost je jugoslovanska oblast emigracijo obravnavala kot potencialno varnostno in zunanjepolitično grožnjo (Perušina, 2019; Friš, Jenuš & Šela, 2021; Šela, 2022). Francija je v tem kontekstu igrala specifično vlogo: kot država z dolgo tradicijo politične svobode in hkrati z interesom po ohranjanju stabilnih odnosov z Jugoslavijo je bila pogosto razpeta med dopuščanjem dejavnosti emigrantskih skupin in lastnimi diplomatskimi interesi.

Osemdeseta leta so z vidika diplomatske zgodovine pomenila novo prelomno obdobje za Jugoslavijo. Smrt Josipa Broza-Tita leta 1980 je povzročila vse večjo notranjepolitično nestabilnost, medtem ko se je mednarodni vpliv federacije zaradi njene posebne vloge v razpetosti med vzhodnim in zahodnim blokom, postopoma zmanjševal. Zahodne države so razvoj dogodkov v Jugoslaviji spremljale zadržano, a pozorno, saj je bila njena ohranitev kot samostojne države pomembna za vzdrževanje evropskega ravnotežja moči (Bozo, 2016; Mujdrica & Bajc, 2024a).

V zadnjih letih je nastalo več znanstvenih razprav, ki so obravnavale nastanek in razvoj jugoslovanske diplomacije po drugi svetovni vojni (Petrović, 2014; Selinić, 2014), pa tudi oblikovanje »slovenske« (gospodarske) diplomacije v okviru jugoslovanskega sistema (Klabjan, 2013; Ramšak, 2014). Prav tako so posamezne študije osvetlile odnose Jugoslavije oziroma njenih republik z drugimi državami – zlasti z Nemčijo (Nećak, 2013; 2014), Italijo (Bajc, 2012; 2014), Veliko Britanijo (Ramšak, 2017), Združenimi državami Amerike (ZDA) (González Villa, 2017; Bajc et al., 2019; Papović, 2023)

in Izraelom (Režek, 2013a; 2013b; 2017). Nekateri izmed prispevkov so se obenem posvetili obdobju po razpadu Jugoslavije, ko so republike iskale mednarodno priznanje in vzpostavljale lastne diplomatske odnose (Udovič, 2017; 2022; Udovič & Jaćimović, 2019). Kljub temu pa francoski pogled na jugoslovansko krizo ostaja razmeroma neraziskan, kar odpira prostor za podrobnejšo analizo francoske diplomacije in njenega odziva na tedanje razmere.

Čeprav je nekaj avtorjev že obravnavalo hrvaško politično emigracijo in njeno delovanje na Zahodu (cf. Čizmić, 1998; Vukušić, 2002; Čizmić et al., 2005; Jareb, 2006; Cvetković, 2014; Krašić, 2018; Perušina, 2019; Dragišić, 2019; 2020; Tepeš, 2021), je francoski kontekst obravnavan le obrobno (Jones, 2015; Roudy, 2016). Pričujoči prispevek zato na podlagi sistematične analize gradiva iz francoskih diplomatskih arhivov iz La Courneuve (*Centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères*, AMAE) in Nantesa (*Centre des Archives diplomatiques de Nantes*, CADN) ter najbolj relevantne znanstvene literature osvetljuje, kako so francoske oblasti in diplomati med leti 1980–1986 dojemali delovanje hrvaške politične emigracije, s posebnim poudarkom na vlogi HNV in njenega predsednika Mirka Vidovića, v kolikšni meri so jih razumeli kot varnostno grožnjo ter kakšen vpliv so imele te dejavnosti na diplomatsko dinamiko med Francijo in Jugoslavijo. Čeprav HNV do leta 1982 ni imelo formalno vzpostavljene podružnice v Franciji, je bil ravno Vidović – od leta 1980 predsednik HNV – glavni kanal sporočil in ciljev organizacije v državi. Ker je bil formalno francoski državljani, si lahko predstavljamo, da je bil za francoske oblasti in diplomacijo precej zanimiv.

HRVAŠKA POLITIČNA EMIGRACIJA (V FRANCJI) IN FRANCOSKO-JUGOSLOVANSKI ODNOSI

Hrvaška politična emigracija je bila del širšega vala povojnega izseljevanja, sproženega z vzpostavitvijo komunističnega režima v Jugoslaviji. Prvi val (1945) je potekal predvsem zaradi strahu pred povračilnimi ukrepi nove oblasti proti pripadnikom ustaškega režima in vojske Neodvisne države Hrvaške (NDH), drugi val (1955–1970) je bil predvsem ekonomske narave, ko so se številni Hrvati podali na začasno delo v Zahodno Evropo, tretji val pa je sledil po zatrtju t. i. »hrvaške pomladi« konec leta 1971, ko je politična represija zaradi širjenja nacionalnih idej v izseljenstvo prisilila številne mlade intelektualce (Bošković, 2006; Jandrić, 2003; Cvetković, 2009; Ivešić, 2022).

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Slovenska identiteta in kulturna zavest v jezikovno in etnično stičnih prostorih v preteklosti in sedanjosti* (P6-0372) in projekta *AID-HCH, Presežek pri razvoju humanistike in kulturne dediščine z umetno inteligenco* (J7-60128) ter programskega jedra *Dediščinska znanost in podnebne spremembe: nove raziskave z interdisciplinarnim pristopom in uporabo umetne inteligence* (RSF-UM – Programska jedra), ki jih financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

V tujini je hrvaška emigracija nastopala kot politična opozicija komunističnemu režimu in si prizadevala za vzpostavitev neodvisne, demokratične hrvaške države. Delovala je v različnih organizacijah z različnimi političnimi nazori. Do konca sedemdesetih let so bile posebej aktivne Hrvaško osvobodilno gibanje (HOP), Hrvaški narodni odpor (HNO), Hrvaški narodni odbor (HNO) in Hrvaško revolucionarna bratovščina (HRB). Njihove metode so segale od propagande in lobiranja pri državnih oblasteh v tujini do uporabe nasilja in terorističnih akcij (Dragišić, 2020; Perić, 2007; Jandrić, 2003), s katerimi so opozarjali na represivnost jugoslovanskega režima in s tem omejevanje političnih svoboščin (Bošković, 2006; Jandrić, 2003). Od sedemdesetih let dalje sta število in dejavnost teh organizacij naraščali (Bošković, 2006), vendar je bilo njihovo delovanje pogosto neučinkovito zaradi notranjih delitev, osebnih ambicij vodij ter infiltracije jugoslovanske Službe državne varnosti (SDV). Posledično se je vse bolj uveljavljala ideja o potrebi po enotnem političnem telesu, ki bi predstavljalo hrvaške interese v izseljenstvu. Ta ideja je bila uresničena leta 1974 z ustanovitvijo HNV v Torontu, ki je povezovalo različne politične skupine in posameznike v skupno prizadevanje za neodvisno Hrvaško (Trošelj Miočević, 2020; Dragišić, 2019; 2020). Med ustanovnimi organizacijami so bile: Hrvaška republikanska stranka, HNO (»Jelićevci«), reorganiziran HOP in HNO (»Luburićevci«) (Doder, 1989, 23). Člani HNV so bili dejavni tudi v Franciji (Roudy, 2016).

Za lažje razumevanje je treba na kratko orisati tudi jugoslovansko-francoske odnose. Po informbirojskem sporu (1948) in prekinitvi odnosov s Sovjetsko zvezo se je Jugoslavija začela postopno obračati proti Zahodu (Pirjevec, 1995, 193; Čelig, 2024), s čimer se je ob enem okrepil politični dialog s Francijo. Francosko-jugoslovanski odnosi so bili v povojnem obdobju zaznamovani z napetostmi med takratnim francoskim predsednikom Charlesom de Gaullem in Josipom Brozom Titom, procesom dekolonizacije in s tem osamosvojitveno vojno v Alžiriji (1954–1962) ter vlogo Jugoslavije v gibanju neuvršenih. Že v šestdesetih letih so bile politične napetosti dodatno zaostrene zaradi dejavnosti političnih beguncev, zlasti tistih, povezanih z NDH, ki so z načrtovanjem protestov in nasilnih akcij oteževali delo francosko-jugoslovanske diplomacije (Kolaković, 2020, 146; 2021, 320). Ob koncu sedemdesetih in v

začetku osemdesetih let so se francosko-jugoslovanski odnosi začeli ponovno izboljševati. K temu je prispevala zunanjepolitična usmeritev predsednika François Mitterranda (na položaju 1981–1995), ki je iskala priložnosti za okrepitev političnih, gospodarskih in kulturnih vezi z različnimi državami, vključno z Jugoslavijo. Slednja je bila zaradi svoje neuvrčenosti in specifične geopolitične lege za Francijo posebej zanimiva, saj je veljala za pomemben dejavnik evropskega ravnotežja in stabilnosti (Todić, 2015; Petrović, 2023). Razmere v Jugoslaviji so se po Titovi smrti poslabšale – nastopila je politična in gospodarska kriza, okrepila so se opozicijska gibanja, mdr. tudi na Hrvaškem (Petrović, 2023), francoski diplomati pa so s previdnostjo spremljali nadaljnja notranjepolitična dogajanja (Mujdrica & Bajc, 2024a; 2024b).

Po francoskih ocenah je v začetku osemdesetih let v Franciji živel okoli 68.000 jugoslovanskih državljanov, od tega približno 15.000 političnih beguncev, med njimi tudi hrvaškega porekla.² Hrvaški politični emigranti so Francijo pogosto izbirali kot gostiteljsko državo zaradi ugodnih življenjskih razmer, možnosti za zaposlitev in politično delovanje (Čačić & Kumpes, 1989). Čizmić et al. (2005, 270) navajajo, da je leta 1980 v Franciji živel približno 40.000 Hrvatov, od tega 25.000 v Parizu in okolici. Ker jih je imela večina francosko državljanstvo (bodisi pridobljeno bodisi dobljeno ob rojstvu na francoskih tleh), je natančno število Hrvatov težko določiti. Po francoskih ocenah je bila hrvaška skupnost med vso jugoslovansko emigracijo tudi najbolj politično organizirana³ (Roudy, 2016).

Jugoslovanske oblasti, kot tudi Služba državne varnosti (SDV), so emigracijo – zlasti zaradi njenega nacionalističnega značaja – dojemale kot neposredno grožnjo (Šela, 2023, 773; Šela & Hazemali, 2020, 883) in prek veleposlaništev⁴ izvajale nadzor (Perušina, 2019). Tudi francoska diplomacija je v poročilih beležila, da jugoslovanska država pri varnostnih operacijah ne okleva pri uporabi skrajnih ukrepov niti na francoskem ozemlju, vključno z ugrabitvami ali likvidacijami političnih nasprotnikov.⁵ Konkretno je recimo leta 1981 v predmestju Pariza, v občini Cachan življenje izgubil Mate Kolić, predsednik krajevnih podružnic Hrvaškega delavskega sindikata in član HNV, ki je podlegel posledicam eksplozije avtomobila.⁶

2 AMAE, 1930INVA, 5712, YOU-2-14, Gardas: »*Activités de l'émigration politique en France*« (N° 885/EU), 18. 11. 1981; AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15.

3 AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3 »*L'immigration politique yougoslave en France*« (N° 1311/EU), 30. 12. 1982.

4 Leta 1976 je bilo pod okriljem jugoslovanskega veleposlaništva v Parizu ustanovljeno osrednje združenje jugoslovanskih društev in klubov v Franciji, ki naj bi služilo povezovanju jugoslovanskih državljanov v tujini, vendar je bilo z vidika francoskih oblasti zaznano tudi kot potencialno sredstvo za politični nadzor (AMAE, 1930INVA, 5712, YOU-2-14, Gardas: »*Activités de l'émigration politique en France*« (N° 885/EU), 18. 11. 1981).

5 AMAE, 1930INVA, 5712, YOU-2-14, Gardas: »*Activités de l'émigration politique en France*« (N° 885/EU), 18. 11. 1981; AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15.

6 AMAE, 1930INVA, 5712, YOU-2-14, Gardas: »*Activités de l'émigration politique en France*« (N° 885/EU), 18. 11. 1981; AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15; AMAE, 1930INVA, 5713, YOU-2-14, Note pour le procureur general pres la cour de cassation: »*Droits de l'homme en Yougoslavie*« (N° 18/EU), 3. 3. 1982.

SPREMLJANJE DELOVANJA MIRKA VIDOVIĆA IN HNV S STRANI FRANCOSKIH DIPLOMATOV TER VPLIV NA FRANCOSKO-JUGOSLOVANSKE DIPLOMATSKE ODNOSE

V poznih sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih letih je eno najvidnejših organizacij hrvaške politične emigracije predstavljalo HNV (Krolo, 2009, 232; Dragišić, 2020, 204–206; Trošelj Miočević, 2020, 234), ki je po mnenju zgodovinarja Christopherja D. Jonesa (2015, 60) predstavljalo glavno opozicijsko silo jugoslovanskemu režimu, ki se je sicer nahajala v tujini. Po prvih ustanovnih korakih leta 1974 je organizacija nadaljevala z institucionalnim razvojem in delovanjem v številnih emigrantskih središčih na Zahodu, tudi v Franciji. Ker je po kratkem obdobju vodstva iz kroga »hrvaške pomladi« (Bruna Bušića in Franja Mikulića) HNV prešlo v roke Mateta Meštovića in Mirka Vidovića, ki je živel v Lyonu (Dragišić, 2019, 43–44; 2020, 204), mu je večjo pozornost začela namenjati tudi francoska diplomacija.

Februarja 1980 je francoski veleposlanik v Beogradu Yves Pagniez poslal poročilo ministru za zunanje zadeve, Jeanu Françoisu Poncet, v katerem je prvič izpostavil primer Mirka Vidovića,⁷ emigranta »jugoslovanskega porekla« (bil je Bosanski Hrvat) in francoskega državljan, ki je bil leta 1972 v Jugoslaviji obsojen zaradi sovražne propagande in domnevne vpletenosti v terorizem. Po »težkih pogajanjih« med francoskim ministrstvom za zunanje zadeve in jugoslovanskimi oblastmi je bil leta 1976, tik pred obiskom predsednika Valéryja Giscarda d'Estainga v Jugoslaviji, izpuščen. Ob njegovi izpustitvi naj bi Beograd prejel zagotovila s strani Francije, da bo Vidović prenehal s protijugoslovanskimi dejavnostmi.⁸ Ta obljuba očitno ni naletela na plodna tla, saj je Vidović kmalu zatem začel ponovno politično delovati in leta 1977 objavil pričevanje o prestajanju zaporne kazni (Čulo, 2020; prim. Vidović, 1977), leta 1980 pa je bil na tretjem zasedanju kongresa HNV v Londonu imenovan za njegovega predsednika.⁹ Jugoslovanske oblasti so zaradi tega nenehno pritiskale na Francijo, naj spremlja njegovo delovanje.

Francoski Oddelek za vzhodno Evropo je že aprila 1980 opozoril na možnost povečane politične nestabilnosti v Jugoslaviji, pri čemer je izpostavil morebitno Titovo smrt, zaostrene mednarodne okoliščine ter aktivnosti protijugoslovanskih skupin na Zahodu. Poudaril je potrebo po previdnem diplomatskem ravnanju ter izogibanju vsakršnim dejanjem, ki bi Beograd lahko spravila v zadrego.¹⁰ Ta predvidevanja so se kmalu potrdila, saj je po Titovi smrti maja 1980 Jugoslavija vstopila v obdobje politične negotovosti. Francoski diplomati so prepoznali občutljivost jugoslovanskega političnega prostora, v katerem so oblasti skrbno spremljale odzive tujih držav na aktivnosti političnih nasprotnikov režima. Ti bi namreč lahko izkoristili nove razmere za destabilizacijo sistema ali celo za izvedbo terorističnih dejanj. Francoske diplomatske note so ob tem poudarjale, da je ameriški predsednik Jimmy Carter že izrazil pripravljenost za okrepitev nadzora nad dejavnostmi ustaškega gibanja na ozemlju ZDA.¹¹ V istem duhu je jugoslovanski veleposlanik v Parizu Duško Popovski francoske predstavnike opozoril, da vodenje »teroristično-separatistične« hrvaške organizacije s strani francoskega državljan, Mirka Vidovića, usmerjeno k »uničenju Jugoslavije«, predstavlja neposredno grožnjo tradicionalno dobrim francosko-jugoslovanskim odnosom. *Quai d'Orsay*¹² je na tej podlagi pozval notranje ministrstvo, naj z Vidovićem vzpostavi stik in ga opomni na dolžnost lojalnosti do države gostiteljice ter na potrebo po zadržanem političnem delovanju.¹³

Na tem mestu velja opozoriti, da so jugoslovanske oblasti hrvaško emigracijo sistematično označevale za »ustaško« oziroma »teroristično« ne glede na dejansko ravnanje posameznikov ali njihovo ideološko usmerjenost (Doder, 1989; Perušina, 2019; Garde, 2000). Takšno označbo so pogosto prevzeli tudi francoski uradniki, čeprav so sami priznavali, da je bila skupnost v resnici zelo heterogena.¹⁴ HNV se je takrat že distanciralo od terorističnih metod in podpiralo politično in zakonito delovanje (Perušina, 2019). Prelom se je zgodil na tretjem kongresu HNV v Londonu (1980), ko je prišlo do razkola med zmernimi in radikalnimi frakcijami. Prva, pod vodstvom

7 Mirko Vidović (1940–2016) je bil hrvaški pisatelj, rojen v Bili pri Livnu v Bosni in Hercegovini. Leta 1965 je ustanovil Gibanje neodvisnih intelektualcev, a je istega leta migriral v Lyon, kjer je diplomiral iz ruskega jezika in književnosti. Leta 1971 je bil obsojen zaradi objavljanja člankov v *Hrvatski reviji*, ki je takrat delovala v emigraciji. (Hrvatska enciklopedija, 2025).

8 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Yves Pagniez: »Visite du Ministre en Yougoslavie. Affaire Vidović« (N° 114/EU), 8. 2. 1980; AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Yves Pagniez: »Affaire Vidović« (N° 205/EU), 25. 3. 1980.

9 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Yves Pagniez: »Visite du Ministre en Yougoslavie. Affaire Vidović« (N° 114/EU), 8. 2. 1980.

10 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Note pour le Cabinet du Ministre: »Monsieur Vidović«, 30. 4. 1980.

11 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Note pour le Cabinet du Ministre – A l'attention de M. Contenay: »M. Vidovic« (N° 280/EU), 29. 5. 1980.

12 Metaforično ime za francosko zunanje ministrstvo.

13 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Note pour le Cabinet du Ministre – A l'attention de M. Contenay: »M. Vidovic« (N° 280/EU), 29. 5. 1980.

14 AMAE, 1930INVA, 5712, YOU-2-14, Gardas: »Activités de l'émigration politique en France« (N° 885/EU), 18. 11. 1981; AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15.

Vidovića, je zagovarjala demokratična sredstva, druga pa revolucionarno akcijo. Slednja je še istega leta izstopila iz HNV in ustanovila Hrvaški državotvorni pokret (HDP), ki ga je jugoslovanski zvezni sekretariat za notranje zadeve označil za »najekstremnejši del ustaške emigracije« (Dragišić, 2020, 204–206). HNV je nasprotno gradil javno podobo zmernega političnega gibanja, ki deluje zakonito, spodbuja politiko detanta in zavrača teroristične metode delovanja (Doder, 1989; Vukušić, 2002).

Čeprav so francoske ocene leta 1981 navajale, da je v državi aktivnih približno 50 pristašev ustaške ideologije, in kljub temu, da pregledano arhivsko gradivo med letoma 1980 in 1985 ne beleži terorističnih incidentov, ki bi jih v Franciji izvedle hrvaške (ali druge jugoslovanske) emigrantske skupine, je francoska diplomacija ohranjala previdno držo. Naraščajoče notranje napetosti v Jugoslaviji, zlasti porast nacionalizmov, so se ji zdele zadosten razlog za stalni nadzor nad aktivnostmi emigrantskih skupnosti.¹⁵

V tem kontekstu je spomladi 1981 francoske oblasti dosegla novica, da želita hrvaška in albanska emigracija organizirati protijugoslovanske demonstracije, ki naj bi 13. junija 1981 potekale pred jugoslovanskim veleposlaništvom v Parizu. Svetovalec na jugoslovanskem veleposlaništvu Knežević je francoskim predstavnikom izročil memorandum in letak z zemljevidom »Velike Albanije« ter opozoril, da »nekatero pobude albanskega veleposlaništva v Parizu odstopajo od standardnih diplomatskih praks«. ¹⁶ Ker je to razumel kot širjenje protijugoslovanske propagande, je od francoske strani zahteval prepoved napovedanih demonstracij. Čeprav prošnja zaradi »pomanjkanja dokazov« ni bila sprejeta, so francoski diplomati notranjemu ministrstvu svetovali, da okrepijo policijski nadzor, zaščitijo jugoslovanske diplomatske objekte v Parizu ter preprečijo demonstracije, ki so bile po jugoslovanskih ocenah usmerjene ne le proti režimu, temveč tudi proti ozemeljski celovitosti države.¹⁷

Kljub vztrajnemu diplomatskemu pritisku se francoske oblasti – tokrat že pod novim predsednikom Françoisom Mitterrandom – niso odločile za prepoved napovedanih demonstracij. Dan pred njihovim potekom je Popovski znova iskal uradno stališče Francije, a je prejel le izmikajoč odgovor, da »zaenkrat nimajo natančnih informacij«. ¹⁸ Protesti so se 13. junija dejansko odvili na trgu Victorja Hugoja v Parizu. Veleposlanik Pagniez je dva dni kasneje v telegramu zunanjemu ministrstvu povzel poročanje agencije Tanjug: dogodki se je udeležilo približno 200 protestnikov iz Francije, Nemčije in drugih zahodnih držav, ki so vzklikali protijugoslovanska »sovražna« gesla, ter izobešali zastave NDH in Ljudske republike Albanije (Ristanović, 2018, 262; Dragišić, 2019, 213). ¹⁹ Med nastopajočimi je bil tudi Vidović, ki je nagovoril zbrano množico.²⁰

Francoske oblasti so konec oktobra pripravile novo poročilo o njegovem delovanju, ki je bilo označeno kot »zmerno«, obenem pa niso zaznali njegovih povezav s terorističnim nasiljem. ²¹ V približno istem času so se v Parizu, na enem od letališč, pojavili grafiti z ustaškimi simboli, kar je sprožilo policijsko preiskavo. ²² Varnostne in diplomatske napetosti so dodatno stopnjevale priprave na obisk francoskega zunanjega ministra Clauda Cheyssona v Jugoslaviji, 20. in 21. novembra 1981. Beograd je ob tej priložnosti ponovno zahteval, da Francija aktivno preprečuje vsakršne dejavnosti na svojem ozemlju, usmerjene proti jugoslovanskemu režimu, ²³ pariške oblasti pa so se temu delno odzvale z opozorilom Vidoviću k zadržanosti. ²⁴ Jugoslovanski pritisk se je nadaljeval tudi ob dnevu državnosti Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), 29. novembra, ko so francoski organi zaradi nevarnosti morebitnih napadov uvedli okrepljen varnostni nadzor v Parizu.²⁵

Vzdušje nezaupanja se je novembra 1981 dodatno zaostriло ob napovedanem zasedanju t. i. »ustavne skupščine« HNV v Torontu (26.–28.

15 AMAE, 1930INVA, 5712, YOU-2-14, Gardas: »Activités de l'émigration politique en France« (N° 885/EU), 18. 11. 1981; AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15.

16 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Note pour le cabinet du ministre (à l'attention de M. Philippe Petit): »Démarche du Ministre-Conseiller yougoslave« (N° 228/EU), 9. 6. 1981.

17 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Note pour le cabinet du ministre (à l'attention de M. Philippe Petit): »Démarche du Ministre-Conseiller yougoslave« (N° 228/EU), 9. 6. 1981.

18 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Note pour M. Dufourcq: »Maniféstation anti-yougoslave«, 12. 6. 1981.

19 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Pagniez: »Maniféstation a Paris d'opposants yougoslaves« (TD BELGRADE 221), 15. 6. 1981.

20 AMAE, 1930INVA, 5726, YOU-12-2, Note de la Sous-Direction d'Europe Orientale du 23 juillet 1981: »Entretien du Directeur d'Europe avec l'Ambassadeur de Yougoslavie (21 juillet)« (N° 66/EU), 25. 7. 1981.

21 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Note à l'attention de M. Puisais: »Activités de M. Mirko Vidović« (N° 587/EU), 28. 10. 1981.

22 CADN, 79PO/B, 170, YU-3.2, »Fiche d'actualité«, 9. 9. 1981.

23 AMAE, 1930INVA, 5712, YOU-2-14, Gardas: »Activités de l'émigration politique en France« (N° 884/EU), 18. 11. 1981.

24 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Note à l'attention de M. Puisais: »Activités de M. Mirko Vidović« (N° 587/EU), 28. 10. 1981.

25 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Note pour le cabinet du ministre – à l'attention de M. Petit: »Activités anti-yougoslaves« (N° 636/EU), 19. 11. 1981.

november 1981), namenjene oblikovanju hrvaške vlade v izgnanstvu. Jugoslovanski diplomat Knežević je ob tej priložnosti opozoril, da naj bi se dogodka udeležili tudi Jugoslovani iz Francije, vključno z Vidovićem, ter francoske oblasti pozval, naj preprečijo njihov odhod. Ker bi takšen »politični podvig« po njegovem mnenju pomenil resno grožnjo stabilnosti SFRJ, je pričakoval ukrepanje, a so francoski organi prošnjo zavrnilo z utemeljitvijo, da tujcem s pravnim statusom in lastnim državljanom ne morejo omejiti pravice do gibanja.²⁶

Že 5. oktobra 1981 je Vidović pariški policijski prefekturi predložil prošnjo za dovoljenje, da bi se četrti kongres HNV²⁷ med 18. in 21. decembrom odvijal v enem od večjih pariških hotelov.²⁸ To bi bilo prvo uradno srečanje HNV v Franciji. Notranji minister Gaston Defferre je 20. novembra zaprosil zunanje ministrstvo za mnenje, sam pa ocenil, da kongres ne bi ogrozil javne varnosti.²⁹ Nasprotno je Quai v svojem odgovoru 24. novembra zavzel bolj zadržano stališče: čeprav je priznal, da se nekateri člani HNV zdijo zmerni, je opozoril, da organizacija poziva k razgradnji jugoslovanske federacije in ustanovitvi samostojne, ne-socialistične hrvaške države.³⁰ Takšna narativa je bila v nasprotju tudi s francosko zunanjo politiko, ki je vse do leta 1991 podpirala ozemeljsko celovitost Jugoslavije in zaradi strahu pred destabilizacijo Balkana nasprotovala morebitnim separatističnim težnjam (Mujdrica, 2022; Mujdrica & Bajc, 2024a; 2024b). Francoski diplomati so ob tem opozarjali še, da bi Jugoslavija dovoljenje za kongres lahko razumela kot »resno in namerno provokacijo«, s potencialnimi negativnimi posledicami za dvostranske odnose.³¹

Vidović teh zadržkov ni poznal ali pa jih je namenoma prezrl,³² saj je kmalu zatem v intervjuju za švicarsko televizijo samozavestno zatrdil, da so francoske oblasti organizacijo kongresa že odobrile³³ in celo napovedal prisotnost uradnih predstavnikov Francije ter francoskih medijev.³⁴ Takšna izjava je dodatno zaostila razmere in razburila jugoslovanske predstavnike, ki so ponovno spomnili na »fašistični« značaj HNV, v kateri naj bi delovalo kar trinajst vojnih zločincev.³⁵ Na »subverzivno in teroristično ozadje« HNV-ja je veleposlanika Pagnieza ob njunem srečanju še enkrat opomnil namestnik zveznega sekretarja za Zahodno Evropo in Severno Ameriko Melovski, ki je posebej poudaril, da se organizacija poskuša predstaviti kot hrvaška vlada v izgnanstvu. Jugoslovanski diplomati so v zvezi s tem spomnili na zaplete, ki jih je povzročilo srečanje HNV januarja 1980 v Londonu, saj je dogodek začasno scastril jugoslovansko-britanske odnose. Podoben scenarij v Parizu, ob morebitni udeležbi delegatov iz več držav, bi lahko po njihovem mnenju okrepil protijugoslovanske sile v Evropi in povečal ugled HNV na mednarodni sceni.³⁶ Kljub Pagniezom zagotovilom, da bo opozorila prenesel v Pariz, je vse do zadnjega ostajalo nejasno, ali bo kongres dovoljen ali prepovedan.

Odločitev je padla konec decembra: v poročilu z dne 29. decembra 1981 je francoski veleposlanik sporočil, da se naslednji kongres HNV ne bo odvil v pariškem hotelu Arcade, temveč se seli v New York.³⁷ Uradno naj bi bili razlogi za spremembo ekonomske narave – večina delegatov je prihajala iz ZDA, Kanade, Avstralije in Argentine –, vendar so hrvaški izseljenski krogi domnevali, da je šlo predvsem za odziv na pritisk francoskih oblasti. New

26 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Note pour le cabinet du ministre – à l'attention de M. Petit : »Activités anti-yougoslaves« (N° 636/EU), 19. 11. 1981.

27 Prvi (ustanovni) je potekal v Torontu (1974), drugi v Bruslju (1977) in tretji v Londonu (1980).

28 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, *Pismo Marka Vidovića policijskemu prefektu* (Sl. 33/81), 5. 10. 1981.

29 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Coudet : Lettre du Ministre d'Etat, Ministre de l'Intérieur : »Projet de réunion de mouvement croate à Paris« (REG/7 N° 4829), 20. 11. 1981

30 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Nardin: Note pour le Cabinet du Ministre – à l'attention de MM. Scheer et Puisais: »Projet de réunion à Paris du Conseil National Croate. (Lettre REG/7 N° 4829 du 20 novembre du Ministre d'Etat, Ministre de l'Intérieur)« (N° 646/EU), 24. 11. 1981.

31 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Nardin: Note pour le Cabinet du Ministre – à l'attention de MM. Scheer et Puisais: »Projet de réunion à Paris du Conseil National Croate. (Lettre REG/7 N° 4829 du 20 novembre du Ministre d'Etat, Ministre de l'Intérieur)« (N° 646/EU), 24. 11. 1981.

32 AMAE, 1930INVA, 5712, YOU-2-14, Gardas »Projet de réunion à Paris du Conseil National Croate« (N° 756/EU), 23. 12. 1981, tudi v: AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15.

33 AMAE, 1930INVA, 5712, YOU-2-14, Gardas »Projet de réunion à Paris du Conseil National Croate« (N° 756/EU), 23. 12. 1981; AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15.

34 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Melovski: »Pour memoire« (N° 1003/EU), 30. 12. 1981.

35 AMAE, 1930INVA, 5712, YOU-2-14, Gardas »Projet de réunion à Paris du Conseil National Croate« (N° 756/EU), 23. 12. 1981; AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15.

36 AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, Pagniez : »Demarche des autorites yougoslaves au sujet d'un projet de reunion en France d'organisations croates emigrees« (TD BELGRADE 564), 30. 12. 1981.

37 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Yves Pagniez: »Le prochain congrès du 'Conseil National Croate' (H.N.V.) se déroulera à New-York (USA) et non à Paris comme prévu initialement« (N° 114/EU), 29. 12. 1981; AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Melovski: »Pour memoire« (N° 1003/EU), 30. 12. 1981.

York je bil hkrati »naravno« okolje HNV: tam je imelo svoj sedež in očitno uživalo večjo politično toleranco.³⁸

Nekaj tednov pozneje je sledil nov preobrat. Zasedanje je bilo iz New Yorka prestavljeno v Toronto. Iz francoske diplomatske korespondence februarja 1982 izhaja, da so tudi kanadske oblasti sprva oklevale z izdajo dovoljenja za srečanje in zaprosile Francijo za mnenje. Francoski odgovor je bil previdno liberalen: podpirali naj bi svobodo izražanja, dokler ni neposredne povezave z nasiljem ali pripravo terorističnih dejanj. Kanadski diplomat Gilles Landry je v svoji oceni dodal, da HNV sicer predstavlja potencialno varnostno tveganje, a v danem trenutku še ni ogrožal stabilnosti Jugoslavije.³⁹ Kljub začetnim zadržkom in diplomatski občutljivosti je četrti kongres HNV januarja 1982 vendarle potekal v Torontu (Trošelj Miočević, 2020, 240).

Kako resno je jugoslovansko politično vodstvo jemalo vprašanje politične emigracije, je nazorno pokazal odziv na dva nasilna dogodka v Belgiji. Marca 1982 je v Bruslju napadalec albanske narodnosti streljal na skupino jugoslovanskih delavcev – umrla sta dva, trije pa so bili ranjeni. Leto pred tem naj bi pripadnik albanske manjšine ubil uslužbenca jugoslovanskega veleposlaništva v belgijski prestolnici. Beograd je ostro obsodil belgijsko vlado, saj je menil, da se ni ustrezno odzvala glede na resnost dogodkov. Jugoslovanski predstavniki so bili še posebej presenečeni nad tem, da Belgija »ni sprejela nobenih resnih ukrepov«, čeprav se je število protijugoslovanskih aktivnosti na njenem ozemlju očitno povečevalo. Posledično so se dvostranski odnosi med državama ohladili.⁴⁰

Francoska diplomacija je v poročilih opozorila, da tovrstni incidenti odražajo »neusmiljen boj«, ki ga na Zahodu vodijo nacionalistične organizacije proti beograjskemu režimu.⁴¹ Dne 13. marca 1982 so Pariz dosegla jugoslovanska opozorila in govorice, da naj bi napadalci iz Bruslja, »povezani

s fašistično jugoslovansko emigracijo«, bivali v Franciji in načrtovali nove napade na jugoslovanska diplomatska predstavništva in druge ustanove. Kot potencialno nevarne so bile v tem kontekstu ocenjene tudi aktivnosti HNV: Vidovičeva napovedana tiskovna konferenca v Parizu ter namera hrvaških emigrantskih skupin, da 10. aprila obeležijo 41. obletnico ustanovitve NDH.⁴²

V Pariz sta se medtem odpravila dva vidna predstavnika hrvaške politične emigracije – Mate Meštrović,⁴³ predsednik izvršnega odbora HNV in profesor na univerzi Fairleigh Dickinson v New Jerseyju, ter Ivan Jelić, vodja Hrvaškega narodnega odbora. Skupaj z Vidovičem sta želela organizirati omenjeno tiskovno konferenco.⁴⁴ Kljub jugoslovanskemu pritisku in očitkom o »pretirani francoski gostoljubnosti« do hrvaške emigracije so francoske oblasti ostale pri svojem – dovolile so izvedbo dogodka, konferenca pa je 19. marca potekala v enem izmed pariških hotelov.

Po poročanju francoske agencije Agence France-Press (AFP) (19. marca) in *Le Monde* (22. marca) je Vidović na dogodku ostro kritiziral kršitve človekovih pravic v Jugoslaviji, zlasti na Hrvaškem, kjer naj bi bilo zaprtih »na tisoče« političnih nasprotnikov.⁴⁵ Skupaj z Meštrovičem je izpostavil primer disidenta Marka Veselice,⁴⁶ in v imenu HNV pozval k pravici do samoodločbe za hrvaški narod, sklicujoč se na mednarodne konvencije.⁴⁷ V tem kontekstu je HNV že postopoma realiziral predhodno zasnovano kampanjo za hrvaško narodno emancipacijo – s »seznanjanjem svetovne javnosti z nezadovoljivim položajem Hrvatov« ter nagovarjanjem »državnikov Zahoda, Vzhoda in tretjih držav«, pri čemer je bil pritisk usmerjen tudi na zahtevo po razpravi o človekovih pravicah v Jugoslaviji (Dragišić, 2020).

Konferenca je sprožila burne odzive. Z jugoslovanske strani je bila sprožena nova demarša: diplomat Jovanović je v pogovoru z Maxom de Calbiacom,

38 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Yves Pagniez: »Le prochain congrès du 'Conseil National Croate' (H.N.V.) se déroulera à New-York (USA) et non à Paris comme prévu initialement« (N° 114/EU), 29. 12. 1981.

39 AMAE, 1930INVA, 5711, YOU-2-13, Gardas: »Conseil National Croate« (N° 24/EU), 8. 2. 1982.

40 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Pagniez: »Atentat a Bruxelles« (TD BELGRADE 063), 4. 3. 1982; AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Philippe Etienne: »Terrorisme anti-yougoslave« (N° 254/EU), 19. 3. 1982.

41 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Pagniez: »Atentat a Bruxelles« (TD BELGRADE 063), 4. 3. 1982; AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Philippe Etienne: »Terrorisme anti-yougoslave« (N° 254/EU), 19. 3. 1982.

42 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Gardas: »Démarche yougoslave sur l'activité de l'immigration en France (12 mars)« (N° 288), 13. 3. 1982.

43 Mate Meštrović je bil rojen leta 1930 v Zagrebu in je bil sin slavnega hrvaškega kiparja, oblikovalca spomenika *Monument à la reconnaissance de France* v beograjskem parku Kalemegdan. Kot član Jugoslovanskega odbora je sodeloval pri ustanavljanju Jugoslavije leta 1919. Devet let je bil urednik revije Times Magazin, obenem pa je bil priznan novinar in strokovnjak za vprašanja, povezana s Srbijo, Vzhodno in Balkansko Evropo (AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, »Le Conseil National Croate«, 1983).

44 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Pagniez: »Démarche des autorités yougoslaves au sujet des activités en France d'une organisation d'émigrés croates« (TD BELGRADE 078), 17. 3. 1982.

45 Le Monde, 22. 3. 1982: Yougoslavie.

46 Hrvaški disident, ki je bil leta 1981 obsojen na enajst let zapora zaradi »podžiganja nacionalističnega sovraštva«.

47 AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, AFP, »Démarches du gouvernement yougoslave en vue de l'interdiction d'une conférence de presse du Conseil National Croate a Paris«, marec 1982.

predstojnikom Oddelka za Evropo in zunanje zadeve, v »posebno odločnem tonu« izrazil ogorčenje nad poročanjem francoskih medijev (AFP, *Le Monde* in *Parisien*), ki naj bi »nekritično širili stališča HNV«. Beograd je obtožil francosko socialistično vlado, da s politiko »dvojnih meril« provocira Jugoslavijo in Vidoviču omogoča izvajanje protijugoslovanskih akcij.⁴⁸ Tudi partijska *Borba* je komentirala, da francoski mediji namenjajo »preveč pozornosti dogodkom, usmerjenim proti suverenosti in celovitosti Jugoslavije«.⁴⁹

Na dan konference je dodatno pozornost pritegnil intervju v *Le Quotidien de Paris*, v katerem je Meštrović poudaril pravico Hrvatov do »neodvisne, demokratične in nevtralne države« ter zanikal povezavo z nasiljem, pri čemer je trdil, da bi nevtralna Hrvaška lahko celo prispevala k stabilnosti Evrope (Messac, 1982).

V nadaljevanju je Jovanović Francijo postavil pred politično in moralno odgovornost:

Bojim se, da je v Franciji, zlasti na levici, kot se pogosto dogaja na Zahodu, prisotna naivna romantika, ki se v imenu človekovih pravic pusti preslepiti Vidoviču, Jeliću ali Meštroviču, ki želijo ponovitev preteklosti, proti kateri so se naše države borile. Naši voditelji so odločeni, da že v zarodku zatrejo vsak poskus v tej smeri [...] vaša dolžnost je, da nam pri tem pomagate [...] Upamo, da bo Francija zavzela enako stališče kot druge zahodne države [...].⁵⁰

Francoska stran je bila na tokratne očitke dobro pripravljena. De Calbiac je pojasnil, da francoska vlada konference zaradi veljavne zakonodaje ni mogla prepovedati, saj ni ogrožala javnega reda, in dodal, da je bila medijska pokritost dogodka v francoskem tisku minimalna.⁵¹ Zanimiva reakcija je sledila le slaba dva tedna pozneje, ko je veleposlanik Pagniez v svojem telegramu jugoslovanski odziv označil kot »nezaslišan«, obtožbe na račun francoskih oblasti pa kot »žaljive« in »neskladne z realnostjo«.⁵²

Ob tem je francoska diplomacija razjasnila še eno pogosto očitano vprašanje: trditev, da naj bi francoske oblasti ob Vidovičevem izpustu iz zapora v sedemdesetih letih obljubile, da se ta ne bo več politično udeleževal. V resnici noben organ ni sprejel takšne zaveze. Šlo naj bi zgolj za neformalno sugestijo takratnega namestnika zunanjega ministra, naj Vidović začasno omeji svoje delovanje, ter za njegovo lastno obljubo, izrečeno v zasebnem pogovoru s konzulom, da se bo umaknil iz aktivnejše politične dejavnosti.⁵³

Protijugoslovanske dejavnosti so se v Franciji nadaljevale tudi leta 1982. Albanska emigrantska skupnost je februarja pripravila memorandum, ki ga je s podporo francoskega poslanca Gérarda Israéla – znanega podpornika več protijugoslovanskih iniciativ – predložila Parlamentarni skupščini Sveta Evrope.⁵⁴ V sodelovanju s Hrvati so albanski emigranti 3. aprila 1982 na trgu Victorja Hugoja v Parizu pripravili nov protest. Dovoljenje so pridobili pri pariškem prefektu in se dogovorili o podrobnostih, a policijska prefektura o demonstracijah ni obvestila ne notranjega ne zunanjega ministrstva. Po poročanju pooblaščenca francoskega notranjega ministrstva se je tistega popoldneva zbralo okoli sto albanskih protestnikov, ki so s tremi protijugoslovanskimi transparenti krenili proti jugoslovanskemu veleposlaništvu na Rue de la Faisanderie 54. Med potjo so se jim na Rue de Longchamp pridružili še hrvaški protestniki, ki so vihteli nacionalne zastave. Skupaj je bilo videti več kot dvajset albanskih in šest hrvaških zastav, medtem ko so jugoslovanske zastave protestniki raztrgali in poteptali, ob tem pa vzklkali gesla, kot so »Morilci!«, »Osvobodite Kosovo!« in »Jugoslovani = gestapo!«.⁵⁵

Kot odziv na dogajanje sta se 8. aprila sestala predstavnik francoskega zunanjega ministrstva Harris Puisais in jugoslovanski veleposlanik Popovski. Slednji je znova opozoril na problematičnost francoske tolerance do emigrantskih aktivnosti, ter izpostavil nedavno novinarsko konferenco in aprilске demonstracije. Puisais je pojasnil, da so francoske oblasti za te »manjše« proteste izvedle šele naknadno, prek diplomatskih depeš.⁵⁶

48 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Pagniez: »*Demarche des autorites yougoslaves au sujet des activites en France d'une organisation d'emigres Croates*« (TD BELGRADE 096), 25. 3. 1982.

49 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, neoznačeno.

50 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Pagniez: »*Demarche des autorites yougoslaves au sujet des activites en France d'une organisation d'emigres Croates*« (TD BELGRADE 097), 25. 3. 1982.

51 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Fiche pour le Ministre du commerce exterieur: »*Activités de l'émigration politique*« (N° 120/EU), 23. 3. 1982.

52 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Pagniez: »*Demarche des autorites yougoslaves au sujet des activites en France d'une organisation d'emigres Croates*« (TD BELGRADE 097), 25. 3. 1982.

53 AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, AFP, Fuhrmann: »*Mirko Vidovic*« (N° 15/EU), 19. 3. 1982.

54 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Gardas: »*Démarche yougoslave sur l'activité de l'immigration en France (12 mars)*« (N° 288), 13. 3. 1982.

55 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, »*Manifestation anti-Yougoslave du 3 avril 1982*« (N° 403/EU), 15. 4. 1982.

56 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Gardas: »*Entretien de M. Puisais avec l'Ambassadeur de Yougoslavie (8 avril)*« (N° 389/EU), 13. 4. 1982.

Popovski je francoske sogovornike spomnil na t. i. *aide-mémoire*⁵⁷ iz leta 1972, v katerem naj bi Francija zagotovila, da politična emigracija ne bo izvajala dejavnosti, ki bi škodovala bilateralnim odnosom, in poudaril, da naj bi bilo delovanje hrvaških emigrantskih organizacij na francoskem ozemlju v njem izrecno prepovedano.⁵⁸

Toda do leta 1982 je pravna podlaga teh zavez že izgubila veljavo. Kot je 29. aprila 1982 pojasnil Gilbert Guillaume iz Direktorata za pravne zadeve,⁵⁹ je sprememba zakonodaje izenačila obravnavo tujih in domačih organizacij – predhodna odobritev ni bila več potrebna, prav tako jih upravni organi niso mogli samodejno prepovedati. V veljavi so ostajale le določene omejitve, razvite skozi sodno prakso francoskega *Conseil d'Etat*-a (vrhovnega upravnega sodišča), po katerih je bilo mogoče prepovedati zborovanja ali razpustiti tuje organizacije, če so ogrožale francoske diplomatske interese ali stabilnost drugih držav⁶⁰ (DeLey, 1983). Ob tem je krepitvi političnega prostora emigrantskih skupnosti botrovala tudi sprememba francoske migracijske politike: po zaostritvah v času Giscarda d'Estainga v sedemdesetih letih je Mitterrandova administracija po letu 1981 prinesla bolj liberalen pristop in več svobode pri političnem delovanju migrantov (DeLey, 1983; Weil, 1991; Gastaut, 2004; Roudy, 2016).

V prizadevanju za okrepitev sodelovanja na področju varnosti je francoski notranji minister Gaston Defferre med 16. in 18. julijem 1982 obiskal Jugoslavijo, kjer se je srečal z notranjim ministrom Stanetom Dolancem in predsednico vlade Milko Planinc (Jones, 2015, 63). Kljub tem prizadevanjem je Dolanc decembra istega leta ponovno ostro kritiziral Francijo zaradi njene tolerance do delovanja »ustaških skupin« in domnevne podpore terorističnim akcijam. Izrazil je ogorčenje nad protislovjem v francoski politiki, ki je po eni strani razpustila domače ekstremistične organizacije (denimo baskovske), medtem ko je hrvaškim skupinam v Franciji dopuščala skoraj neovirano delovanje.⁶¹

HNV je v številnih izseljenskih središčih na Zahodu širilo tudi svojo organizacijsko mrežo, predvsem prek ustanavljanja podružnic, katerih namen je bil dodatna legalizacija delovanja gibanja in krepitev vezi s političnimi akterji držav gostiteljic (Dragišić, 2020, 206). Marca 1982 je veleposlanik Pagniez na podlagi informacije, posredovane prek Melovskega, poročal, da Vidović pri francoskih oblasteh išče stik in podporo za odprtje urada v Parizu.⁶² Prvi korak v tej smeri je bil narejen 9. junija, ko je bila formalno registrirana francoska sekcija HNV. V ustanovnem aktu je bilo poudarjeno, da bo organizacija »zakonito in legalistično širila resnico o hrvaškem narodu, njegovi kulturi, zgodovini, socialnem, političnem in ekonomskem položaju ter zagovarjala njegove interese ob hkratnem spoštovanju francoskih zakonov«.⁶³ Njena vloga je bila jasno načrtana: francosko javnost obveščati o dogajanju na Hrvaškem, nudenje materialne in pravne pomoči Hrvatom v Franciji ter podpora političnim zapornikom v Jugoslaviji. Ob ustanovitvi je združevala okoli petdeset članov, pretežno iz vrst hrvaških izseljencev in delavcev, ob tem pa načrtovala ustanovitev regionalnih podružnic še v Lyonu, Chambéryju, Nici, Strasbourgu in Metzu. Predsednik je postal tehnik Mirko Kovačević, njegov namestnik pa voznik Ivan-Krešo Markić.⁶⁴ Čeprav so vodilne funkcije formalno zasedli člani iz delavskih vrst, je bilo iz javnega in diplomatskega diskurza jasno, da so delovanje sekcije usmerjali Mirko Vidović in njegovi sodelavci (Dragišić, 2020, 206).

Avgusta 1982 je prošnjo za avdienco v *Élyséeju* poslala tudi belgijska sekcija HNV. Čeprav je šlo za pomemben poskus pridobitve mednarodnega priznanja, je predsednikov svetovalec za zunanje zadeve Puisais opozoril, da bi takšen sprejem pomenil implicitno priznanje HNV-ja in njegovih političnih ciljev, zato prošnji očitno ni bilo ugodeno.⁶⁵

Jugoslovanske oblasti so bile prepričane, da francoska politika HNV dejansko priznava in spodbuja ter mu omogoča najširše možnosti za politično delovanje. Vendar pa iz diplomatske korespondence francoskega

57 Neformalna pisna izjava, povzetek stališč vlade do nekega vprašanja, neformalni povzetek razgovora. V slovenščini izraz poznamo kot »spomenica«.

58 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Note n° 389/EU du 13 avril 1982 et ses pièces jointes: »*Activités des émigrés yougoslaves en France*« (N° 27/EU), 16. 4. 1982.

59 In kasneje tudi v intervencijskem načrtu za pogovor z jugoslovanskim veleposlanikom Popovskim (AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Gardas: Note à l'attention de M. Puisais: »*Activités des immigrés politique yougoslaves en France. Schéma d'intervention*« (N° 554/EU), 17. 5. 1982).

60 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Gilbert Guillaume: »*Activités des émigrés yougoslaves en France*« (N° 875/EU), 29. 4. 1982.

61 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Dupuy: »*Probleme du terrorisme*« (TD BELGRADE 505), 9. 12. 1982.

62 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Pagniez: »*Demarche des autorités yougoslaves au sujet des activités en France d'un organisation d'émigrés croates*« (TD BELGRADE 078), 17. 3. 1982.

63 AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, Michel Gardas: Copie des statuts de l'association dite 'Conseil National Croate-Section Française' (N° 0048583), 11. 10. 1982.

64 AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, Michel Gardas: »*Copie des statuts de l'association dite 'Conseil National Croate-Section Française'*« (N° 0048583), 11. 10. 1982.

65 AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, Gardas: »*Demande d'audience pour une délégation croate. Avis demandé par le Secrétariat Général de la Présidence de la République*« (N° 851/EU), 7. 9. 1982.

in kanadskega zunanjega ministrstva⁶⁶ razberemo, da Francija HNV nikoli ni uradno priznala, prav tako pa ga javno ni označila za »teroristično organizacijo«. ⁶⁷ Nasprotovanje jugoslovanskih oblasti se je nadaljevalo po ustaljenem vzorcu: ⁶⁸ v Beograd je bila poslana demarša z zahtevo po razveljavitvi delovanja francoske sekcije HNV. ⁶⁹

Ob napovedanem obisku jugoslovanskega zveznega sekretarja za zunanje zadeve Lazarja Mojsova v Parizu med 5. in 7. januarjem 1983 je francosko zunanje ministrstvo pripravilo »Načrt za posredovanje«, v katerem je opredelilo okvir odziva glede vprašanja hrvaške politične emigracije. Dokument je zagovarjal francosko stališče s sklicevanjem na pravico do svobode izražanja ob hkratnem spoštovanju javnega reda. Čeprav je liberalizacija zakonodaje o tujih organizacijah (1981) omogočala registracijo političnih združenj, so si francoske oblasti pridržale pravico prepovedati aktivnosti, ki bi škodile bilateralnim odnosom z Jugoslavijo. Tako so bile večje manifestacije pogosto prepovedane, ⁷⁰ manjše pa, če niso predstavljale varnostne grožnje, dovoljene. ⁷¹

Čeprav je bilo pričakovati, da bo vprašanje hrvaške emigracije tema dvostranskih pogovorov, dostopno arhivsko gradivo ne potrjuje, da bi se ga francoski in jugoslovanski vrh dejansko lotila. Praznino v uradni komunikaciji je poskušal zapolniti Vidović, ki je 19. januarja 1983, na *Quai d'Orsay* naslovil pismo z novo prošnjo za avdienco, v kateri je želel predstaviti kršitve človekovih pravic na Hrvaškem. A tudi tokrat je uradnik Puisais presodil, da je bolje, da na pismo ne odgovori in da sprejem ne bo odobren. ⁷²

Marca 1983 je zunanje ministrstvo prejelo poročilo, da je bil septembra 1982 v francoski regiji Rhône ustanovljen lokalni urad francoske sekcije HNV, kar je nakazovalo na nadaljnjo uzakonitev organizacije v Franciji. Poleg tega je emigrantska skupnost 10. aprila

obeležila 42. obletnico ustanovitve NDH, ⁷³ kar je dodatno povečalo občutljivost odnosov z jugoslovansko stranjo.

Čeprav je korespondenca o dejavnostih hrvaške emigracije med Francijo in Jugoslavijo do aprila 1984 nekoliko zamrla, je tedaj francoska diplomacija poročala o vzpostavitvi t. i. »polsterilnega sistema« varnostnih ukrepov kot odziva na grožnje »mednarodnega terorizma, usmerjenega proti jugoslovanski državi in njenim predstavnikom«. ⁷⁴ Ti ukrepi so med drugim vključevali strožji nadzor potnikov in prtljage na vseh poletih jugoslovanske letalske družbe JAT proti Jugoslaviji. ⁷⁵

Čeprav so se aktivnosti HNV v Franciji v letih 1983 in 1984 očitno nekoliko zmanjšale, so pripadniki hrvaške emigracije v tujini še vedno izvajali posamezne provokativne akcije – zabeleženih je bilo 16 tovrstnih incidentov, med katerimi naj bi bil v enem primeru ubit sodelavec jugoslovanske tajne policije. V ZDA in Avstraliji pa naj bi se usmerile v pripravo in vodenje terorističnih akcij (Dragišić, 2020). Ob zavedanju nevarnosti »izvoza nasilja« so evropske države, med njimi tudi Francija, preventivno ohranjale visoko raven varnostne pripravljenosti. ⁷⁶

Avgusta 1984 je francoski diplomat Jean-Michel Gausso prejel obvestilo, da HNV načrtuje odprtje informacijskih centrov v več zahodnih prestolnicah, vključno s Parizom. Jovanović je ob tej priložnosti ponovno predlagal, naj francoske oblasti – v duhu prijateljskih odnosov – prepreči odprtje tovrstnih institucij. Ker pa je Pariz vztrajal pri stališču, da francoska zakonodaja zagotavlja svobodo združevanja, je Jovanović v svojem odgovoru opozoril na jugoslovansko politiko, ki ni nikoli podpirala separatističnih dejavnosti Korzičanov, Baskov ali Bretoncev, ter pričakoval podobno ravnanje Francije glede hrvaške emigracije. ⁷⁷ S tem

66 Tudi v Ottawi je delovala kanadska sekcija HNV in svoj urad razglašala za »veleposlaništvo«. Po podatkih sekretarja na kanadskem veleposlaništvu, Landryja, je obsegala približno 125000–140000 članov in ni »povzročala težav« kanadskim oblastem.

67 AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, Note pour M. Dufourcq: »*Activités du Conseil National Croate (CNC) au Canada*« (N° 2071/EU), 2. 11. 1982.

68 Utemeljevanje, da so člani HNV vojni zločinci, da delujejo protijugoslovansko, subverzivno in separatistično, ter da stremijo k odcepitvi Hrvaške, ki bi povzročila razpad SFRJ. Pripravljeni naj bi bili uporabiti vsa sredstva, tudi oboroženo silo.

69 AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, Dupuy: »*Conseil National Croate*« (TD BELGRADE 515), 14. 12. 1982; AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, »*Enregistrement du Conseil National Croate (Journal officiel du 14 juillet 1982)*« (N° 974/EU), 16. 12. 1982.

70 Oktobra 1980 je francosko notranje ministrstvo prepovedalo mednarodno srečanje jugoslovanskih izseljencev v Parizu, decembra 1980 pa izvedbo seminarja Hrvaške kmečke stranke v Metz (AMAE, 1930INVA, 5712, YOU-2-14; 5713, YOU-2-14; 5715, YOU-2-15).

71 AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, Michel Gardas: *Schema d'intervention* »*L'immigration politique yougoslave en France (Visite de M. Mojsov à Paris – 5–7 janvier 1983)*« (N° 1213/EU), 30. 12. 1982; AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, Michel Gardas: »*L'immigration politique yougoslave en France*« (N° 1311/EU), 30. 12. 1982.

72 AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, Vidovićevo pismo francoskemu zunanjemu ministru Claudu Cheyssonu, 19. 1. 1983.

73 AMAE, 1930INVA, 5730, YOU-13-3, Gardas: »*Activités de l'immigration croate en France*« (N° 219/EU), 24. 3. 1983.

74 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, F. Gudín: Note a l'attention du Haut Fonctionnaire de Défense, »*Protection offerte par la police française aux appareils de la compagnie aérienne yougoslave JAT*« (N° 128/EU), 26. 4. 1984.

75 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, F. Gudín: Note a l'attention du Haut Fonctionnaire de Défense, »*Protection offerte par la police française aux appareils de la compagnie aérienne yougoslave JAT*« (N° 128/EU), 26. 4. 1984.

76 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, F. Gudín: Note a l'attention du Haut Fonctionnaire de Défense, »*Protection offerte par la police française aux appareils de la compagnie aérienne yougoslave JAT*« (N° 128/EU), 26. 4. 1984.

77 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, J. M. Gausso: »*Activités du Conseil national croate en France*« (TD BELGRADE 351), 16. 8. 1984.

se je francoska diplomacija znašla pred dilemo, kako v obravnavi separatističnih gibanj znotraj njenih meja dosledno uveljavljati načelo svobode združevanja, ne da bi pri tem selektivno dopuščala dejavnosti političnih skupin, ki bi jih v drugih kontekstih obravnavala kot problematične.

Istega meseca je jugoslovanski Zvezni sekretariat za zunanje zadeve francoskemu veleposlaništvu v Beogradu posredoval nov *aide-mémoire*, v katerem je opozoril na širitev dejavnosti HNV v Franciji. Dokument je izpostavljajl ustanovitev Medobčinskega odbora HNV v Lyonu konec leta 1982 in začetek izdajanja publikacije *Matoš*, glasila HNV, ki ga je med letoma 1984–1987 v Parizu urejal Vidović. Ob tem je jugoslovanska stran spomnila tudi na teroristična dejanja pripadnikov hrvaške emigracije v Zahodni Evropi v sedemdesetih letih,⁷⁸ za katera so posamezni člani kazensko odgovarjali v začetku osemdesetih let.⁷⁹ Kljub ponavljajočim se jugoslovanskim protestom,⁸⁰ Francija svojega temeljnega pristopa ni spremenila.

V nadaljnji korespondenci so jugoslovanski predstavniki znova spomnili na francoske ukrepe iz leta 1974, ki so bili namenjeni regulaciji političnega delovanja priseljencev in menili, da bi morale omejitve veljati tudi za hrvaške emigrante. Predlagali so, naj se ob prihodu posameznike opozori na dolžnost politične nevtralnosti ter od njih zahteva podpis izjave o spoštovanju zakonodaje in javnega reda.⁸¹ Vendar pa je v odgovoru oktobra 1984 francoska diplomacija poudarila, da tovrstna praksa v obravnavanem obdobju ni bila več v uporabi.⁸²

V naslednjih mesecih je mogoče zaznati postopno zmanjševanje francoske diplomatske pozornosti do dejavnosti HNV. Arhivsko gradivo po letu 1984 beleži le še posamične in vsebinsko skromne zapise, kar kaže na zmanjšano zaznavanje nevarnosti za

francosko-jugoslovanske odnose. Tako je bila deklaracija s petega zasedanja HNV v Londonu (12.–14. januar 1984) evidentirana z zamikom in brez podrobnejših komentarjev,⁸³ kar nakazuje na nizko stopnjo zaznane politične relevantnosti dogodka.

Ponovno, a tokrat bolj analitično zanimanje se je pojavilo spomladi 1985 ob sodnih procesih proti hrvaškim političnim nasprotnikom, ki so potekali v Osijeku, Varaždinu in Zagrebu. Francosko veleposlaništvo je pozornost namenilo predvsem intervjuju pravnika Mila Boškovića,⁸⁴ predstavnika jugoslovanskega notranjega ministrstva in poznavalca vprašanja politične emigracije. V prispevku, objavljenem v beograjskem tedniku *Intervju*, je Bošković opozoril na nejasno definiran pojem politične emigracije, ki je v jugoslovanskem kontekstu zajemal vse od čistega terorizma do sovražne propagande. Francoski diplomati so ob tem zaznali nevarnost arbitrarnosti takšne opredelitve, ki se je po njihovem mnenju pokazala v sodnih postopkih zoper »hrvaške teroriste«.⁸⁵

Bošković je obenem signaliziral na notranjo razklanost politične emigracije ter njeno oteženo pozicioniranje v odnosu do vlad držav gostiteljic. Jugoslovanske oblasti so zato, zlasti v državah z večjo izseljensko skupnostjo – tudi v Franciji – natančno spremljale vsak signal morebitne tolerance do delovanja emigrantskih organizacij, predvsem HNV, ki je tedaj krepilo informacijsko prisotnost po zahodnih prestolnicah.⁸⁶ Še februarja 1985 so francoski diplomati beležili, da si HNV v Parizu še vedno prizadeva odpreti svojo informacijsko pisarno, vendar pa naj bi bile njegove ideje v francoski javnosti brez večjega odmeva.⁸⁷

Po Boškovićevehi navedbah so ameriški in britanski mediji ter tudi francoski predstavniki zlasti po Titovi smrti dopuščali in celo spodbujali

78 Med najbolj »subverzivne« so spadale: huda telesna poškodba konzula Mladena Djogovića leta 1975 v Lyonu; poskus atentata na vicekonzula V. Topića v Düsseldorfu leta 1976; zased letala Trans World Airlines in uboj ameriškega policista v New Yorku leta 1976; napad na uslužbenca oborožene misije Stalnega predstavništva pri Združenih narodih v New Yorku in huda telesna poškodba R. Medic leta 1977; izsiljevanje in uboj jugoslovanskega emigranta A. Cikoje v New Yorku leta 1977 in K. Brkića, ameriškega državljanja jugoslovanskega porekla, v Los Angelesu leta 1978.

79 Omenjeni so sodni procesi proti članom različnih hrvaških organizacij, ki so potekali v New Yorku (1981, 1982), Lithgowu (februarja 1981), Ednu (oktobra 1981).

80 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Activités du Conseil National Croate en France, »Pour Memoire, 15. 8. 1984« (N° 452/EU), 16. 8. 1984.

81 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Gilbert Guillaume: Note pour le Cabinet du Ministre – a l'attention de M. Puisais, »Activités du Conseil National Croate en France« (N° 122/EU/OR), 2. 11. 1984.

82 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Gilbert Guillaume: Note pour le Cabinet du Ministre – a l'attention de M. Puisais, »Activités du Conseil National Croate en France« (N° 122/EU/OR), 2. 11. 1984.

83 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Déclaration politique de la Ve Diète du Conseil National Croate, tenu à Londres du 12 au 14 janvier 1984 (N° 062/EU), 21. 1. 1985.

84 Obenem je avtor knjige *Šesta kolona. Nastanak, organizacija i delovanje antijugoslovenske fašističke emigracije* (1985).

85 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Olivier Mauvisseau : »Les émigrés politiques yougoslaves (croates, serbes, albanais)« (N° 308/EU), 12. 6. 1985.

86 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Olivier Mauvisseau : »Les émigrés politiques yougoslaves (croates, serbes, albanais)« (N° 308/EU), 12. 6. 1985.

87 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Déclaration politique de la Ve Diète du Conseil National Croate, tenu à Londres du 12 au 14 janvier 1984 (TD BELGRADE 84), 15. 2. 1985.

javno izražanje emigrantskih stališč o jugoslovanski politični situaciji in »tolerirali« njihove dejavnosti, vključno s povezovanjem z radikalnimi desnimi gibanji, kot je bila stranka Jean-Marieja Le Pena. Francoski diplomat Olivier Mauvisseau je ob tem podvomil, da takšne aktivnosti dejansko ogrožajo stabilnost SFRJ. Ocenil je, da se je Beograd pogosto skliceval na zunanje grožnje, pri čemer pa je bil ključen problem povezava politične emigracije in jugoslovansko delavsko diasporo in možnost infiltracije v delavske klube ter organizacije v tujini. Čeprav je bil dejanski vpliv teh poskusov omejen, je prepoznal, da so emigrantske skupine črpale dodatne argumente tudi iz poglobljajoče se gospodarske in politične krize v domovini (Lazarević & Rendla, 2022), ki je delovala kot katalizator za širjenje opozicijskega delovanja. Mauvisseau je zaznal zanimiv paradoks, da je bila prisotnost politične emigracije v javnem prostoru prav posledica relativne odprtosti jugoslovanskega sistema, ki je omogočal ohranjanje stikov z domovino in dostopnost informacij, kar pa je paradoksalno zmanjšalo njihovo politično moč – ker informacije niso bile prikrite, jih domača javnost večinoma ni dojemala kot posebej pomembne.⁸⁸ Podobno ugotavlja tudi Perušina (2019), da je jugoslovanska propaganda politično emigracijo predstavljala kot grožnjo, vendar jo je hkrati ocenjevala kot nesposobno resneje ogroziti državno varnost. Opozarjanje na domnevno teroristično dejavnost hrvaške emigracije je tako pogosto služilo predvsem kot instrument pritiska na francosko administracijo in ne kot odraz dejanskega varnostnega tveganja (Roudy, 2016).

Zadnji diplomatski signal v zvezi z dejavnostmi HNV je francosko veleposlaništvo v Beogradu poslalo 12. februarja 1986. V njem je novi francoski veleposlanik Dominique Charpy v Beogradu, brez dodatne obrazložitve sporočil, da je načrtovano šesto zasedanje kongresa HNV, ki naj bi med 23. in 25. februarjem potekalo v Versaillesu, prepovedano.⁸⁹ Čeprav je odločitev mogoče razumeti kot delno prilagajanje jugoslovanskim varnostnim interesom, pa način, na katerega je bila posredovana – brez spremnega pojasnila – potrjuje načelno zadržanost francoske diplomacije do neposrednega poseganja

v notranjepolitično dinamiko emigrantskih organizacij – značilno držo, ki se je dosledno odsevala skozi celotno prvo polovico osemdesetih let.

SKLEPNE MISLI

Sistematična analiza gradiva iz francoskih diplomatskih arhivov jasno kaže, da so francoske oblasti in diplomacija do hrvaške politične emigracije in dejavnosti HNV zavzemale previdno, a tudi načelno držo. Čeprav je Jugoslavija vztrajno opozarjala na teroristični in ustaški predznak emigrantskih skupin ter od francoskih oblasti zahtevala strožje ukrepe, je Francija pri svojem ravnanju dosledno uveljavljala načelo svobode združevanja ter se izogibala neposrednemu poseganju v notranjepolitične procese. Iz diplomatskih poročil je razvidno, da se je intenzivnost francoske diplomatske pozornosti postopno zmanjševala, kar nakazuje, da nevarnost za dvostranske odnose vsaj med 1980–1986 ni bila ocenjena kot resna, posledično pa ni povzročila odkritega diplomatskega spora ali preloma v odnosih med Francijo in Jugoslavijo. Delovanje emigracije je sicer ustvarjalo vir latentnih napetosti, ki so občasno zahtevale diplomatsko »gašenje požara« in previdno komunikacijo.

Hkrati se v francoskem odnosu do delovanje hrvaške emigracije kaže pragmatičen pristop: po eni strani je Pariz dopuščal njihovo politično dejavnost, po drugi pa je občasno, predvsem kadar je presodil, da bi to lahko »koristilo« širšim diplomatskim interesom, sprejel ukrepe, ki so bili skladni z jugoslovanskimi pričakovanji. Takšen selektiven odziv kaže tudi na ravnotežje med zaščito lastnih demokratičnih norm in ohranjanjem stabilnih odnosov z Beogradom.

V širšem kontekstu lahko potrdimo ugotovitev, da hrvaška politična emigracija v Franciji v tem času ni predstavljala resne varnostne grožnje, temveč predvsem propagandni izziv. Jugoslovanska opozarjanja na domnevno teroristično dejavnost so imela zato pogosto funkcijo pritiska na francosko administracijo, ne pa odsev dejanskega tveganja. Francoska diplomacija je s svojo zadržanostjo nakazovala, da pomen hrvaške politične emigracije ni presegal simbolnega izziva in da je bil njen dejanski vpliv v francoskem prostoru omejen.

88 AMAE, 1930INVA, 5715, YOU-2-15, Olivier Mauvisseau : *«Les émigrés politiques yougoslaves (croates, serbes, albanais)»* (N° 308/EU), 12. 6. 1985.

89 AMAE, 1935INVA, 6699, YOU-2-13, Charpy: *«Projet de reunion du VI eme sabor du Conseil national croate»* (TD DIPLOMATIE 3938), 12. 2. 1986.

CROATIAN POLITICAL EMIGRATION IN FRANCE AS A CHALLENGE TO
FRENCH-YUGOSLAV RELATIONS (1980–1986)

Kaja MUJDRICA

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: kaja.mujdrica1@um.si

SUMMARY

Based on a systematic analysis of archival materials from the French Ministry for Europe and Foreign Affairs in La Courneuve and Nantes, as well as the most relevant scholarly literature, this article examines the responses of French authorities and diplomacy to the activities of Croatian political émigrés, particularly the Croatian National Council (Hrvatsko narodno vijeće, HNV) in France, between 1980 and 1986. A key focus of the discussion is the extent to which the French authorities perceived these activities as a security threat, and the impact this had on Franco-Yugoslav diplomatic relations. The findings reveal that the Yugoslav authorities persistently warned of the dangers posed by Croatian émigré groups and repeatedly demanded their prohibition. However, French diplomacy responded to these pressures with restraint, invoking the principle of freedom of association and only restricting it when activities were deemed to endanger public order or bilateral relations with Yugoslavia. Despite occasional tensions, diplomatic dispatches suggest that French attention gradually declined after 1984. While Yugoslav representatives continued to emphasise the threat of so-called 'Ustaša terrorism', French diplomats often regarded such claims as exaggerated and tailored to the domestic political needs of the Yugoslav regime. The HNV was generally considered to be an organisation with limited influence on French public opinion and marginal political significance. This article demonstrates that French diplomacy maintained a characteristic dual approach when dealing with Croatian political émigrés: formally adhering to the principles of freedom of expression and association, while simultaneously applying selective security measures. By doing so, French diplomacy sought to balance the preservation of stable bilateral relations with Yugoslavia and upholding its own democratic principles.

Keywords: Croatian emigration, Yugoslavia, France, diplomacy, Mirko Vidović, Croatian National Council

VIRI IN LITERATURA

AMAE, 1930INVA – Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères – Centre des Archives diplomatiques de La Courneuve (AMAE). Direction Europe: Yougoslavie (1981–1985) (fond 1930INVA).

AMAE, 1935INVA – AMAE. Direction Europe: Yougoslavie (1986–1990) (fond 1935INVA).

Bajc, Gorazd (2012): Italija, razpad Jugoslavije in osamosvojitve ter mednarodno priznanje Slovenije. *Studia Historica Slovenica*, 12, 2–3, 379–400.

Bajc, Gorazd (2014): Dietro le quinte della visita di Tito a Roma nel 197: il contesto locale e internazionale letto dalla diplomazia Britannica. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 713–732.

Bajc, Gorazd, Osojnik, Janez & Darko Friš (2019): Nekateri vidiki mednarodnega priznanja Slovenije s posebnim ozirom na ameriški pogled, junij 1991–april 1992. *Studia Historica Slovenica*, 19, 1, 217–256.

Bošković, Milo (1985): Šesta kolona. Nastanak, organizacija i delovanje antijugoslovenske fašističke emigracije. Zagreb, Novi Sad, Birrotehnika, Dnevnik.

Bošković, Sanja (2006): L'émigration yougoslave à Paris: entre intégration et exclusion. Mémoire(s), identité(s), marginalité(s) dans le monde occidental contemporain. *Cahiers du MIMMOC*, 1. <http://journals.openedition.org/mimmoc/167> (zadnji dostop: 2025-08-08).

Bozo, Frédéric (2016): French Foreign Diplomacy since 1945. New York, Berghahn Books.

CADN, 79PO/B – Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères – Centre des Archives diplomatiques de Nantes (CADN). Belgrade Légation et ambassade série B (1981–1989) (fond 79PO/B).

Cvetković, Srđan (2009): Političko-propagandno delovanje jugoslovenske političke emigracije na Zapadu 1945–1985. *HERETICUS – Časopis za preispitivanje prošlosti*, VII, 4, 41–68.

Cvetković, Srđan (2014): Terorizam i jugoslovenska politička emigracija. *Istorija 20. veka*, 32, 2, 171–197.

Čačić, Jadranka & Josip Kumpes (1989): Između Jugoslavije i Francuske (pogled na jugoslavenske migracije u Francusku). *Migracijske teme*, 5, 4, 287–306.

Čelig, Tomaž (2024): Med pragmatizmom in grožnjami – FLRJ 1950–1951. *Studia Historica Slovenica*, 24, 1, 169–206.

Čizmić, Ivan (1998): Political Activities of Croatian Immigrants in the USA and the Creation of an Independent Croatia. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 7, 1–2 (33–34), 5–25.

Čizmić, Ivan, Sopta, Marin & Vlado Šakić (2005): Iseljena Hrvatska. Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga.

Čulo, Ivan (2020): Ljudska prava u hrvatskoj emigrantskoj misli (1945–1990). Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 46, 2 (92), 439–643.

DeLey, Margo (1983): French Immigration Policy Since May 1981. *International Migration Review*, 17, 2, 196–211.

Doder, Milenko (1989): Jugoslavenska neprijateljska emigracija. Zagreb, Centar za informacije i publicitet.

Dragišić, Petar (2019): Ko je pucao u Jugoslaviju? Jugoslovenska politička emigracija 1968–1980. Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije.

Dragišić, Petar (2020): Hrvatska politička emigracija i Jugoslavija početkom osamdesetih godina. Pripreme za završni obračun. *Istorija 20. veka*, 38, 2, 203–218.

Friš, Darko, Jenuš, Gregor & Ana Šela (2021): Slovenska politična emigracija skozi oči Službe državne varnosti v šestdesetih letih. *Acta Histriae*, 29, 4, 1073–1114.

Garde, Paul (2000): Vie et mort de la Yougoslavie. Paris, Fayard.

Gastauf, Yvan (2004): Français et immigrés à l'épreuve de la crise (1973–1995). *Vingtième siècle: revue d'histoire*, 84, 4, 107–118.

González Villa, Carlos (2017): From 'Pessimism' to Geopolitical Instrumentalisation: Revisiting the US Policy Towards Dying Yugoslavia. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 699–712.

Hrvatska enciklopedija (2025): Hrvatska enciklopedija: Leksikografski institut Miroslava Krleža, 2013–2025: Vidović, Mirko. <https://enciklopedija.hr/clanak/vidovic-mirko> (zadnji dostop: 2025-08-04).

Ivešić, Tomaž (2022): Jugoslovani u povojnih popisih prebivalstva. *Studia Historica Slovenica*, 22, 3, 767–790.

Jandrić, Berislav (2003): Stajališta Hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu Hrvatskoj reviji. *Časopis za suvremenu povijest*, 35, 2, 431–461.

Jareb, Mario (2006): Hrvatska politička emigracija 1928–1990. V: Antić, Ljubomir (ur.): *Hrvatska politika u XX stoljeću*. Zagreb, Matica hrvatska, 307–336.

Jones, Christopher David (2015): France and the Dissolution of Yugoslavia: Doctoral Dissertation. East Anglia, University of East Anglia.

Klabjan, Borut (2013): »Transnacionalne politike, nacionalna diplomacija«? Slovenci in delovna skupnost Alpe–Jadran, 1978–1991. *Acta Histriae*, 21, 3, 409–427.

Kolaković, Aleksandra (2020): Serbian Press in France during the 20th Century: Among the Cultural Diplomacy and the Information on the Diaspora. *Cahiers balkaniques*, 47, 139–154.

Kolaković, Aleksandra (2021): *Présentation de la nouvelle Yougoslavie en France de 1945 à 1973: Diplomatie et culture*. V: Kolaković, Aleksandra & Sacha Marković (ur.): *La France et la Serbe: Les défis de l'amitié éternelle: Hommage au 180e anniversaire des relations diplomatiques franco-serbes*. Belgrade, Institut d'études politiques, 307–331.

Krašić, Wollfy (2018): *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija*. Zagreb, Školska knjiga.

Krolo, Tomislav (2009): *Hrvatski politički emigrant 1941.–1991*. Zagreb, Vlastita naklada.

Lazarević, Žarko & Marta Rendla (2022): *Gospodarska ozadja jugoslovanske krize osemdesetih let 20. stoletja*. *Studia Historica Slovenica*, 22, 2, 343–370.

Le Monde. Paris, Groupe Le Monde, 1944–. <https://www.lemonde.fr/archives-du-monde/> (zadnji dostop: 2025-10-01).

Le Quotidien de Paris. Paris, Groupe Quotidien, 1974–1996.

Mujdrica, Kaja (2022): *Vojna za obrambo samostojne Slovenije (1991) v luči poročanja francoskih časopisov: magistrsko delo*. Maribor, Filozofska fakulteta.

Mujdrica, Kaja & Gorazd Bajc (2024a): *Pregled francoskih virov o nacionalnem vprašanju Jugoslavije v 80. letih 20. stoletja*. *Moderna arhivistika*, 7, 2, 174–187.

Mujdrica, Kaja & Gorazd Bajc (2024b): *Francoski pogled na slovensko-srbske spore leta 1989*. *Studia Historica Slovenica*, 24, 2, 509–536.

Nećak, Dušan (2013): *Ponovna navezava diplomatskih stikov med Zvezno Republiko Nemčijo in Socialistično Federativno Republiko Jugoslavijo ter reakcija Nemške Demokratske Republike nanjo*. *Acta Histriae*, 21, 3, 377–388.

Nećak, Dušan (2014): *Slovenski diplomati v nemško-jugoslovanskih odnosih 1949–1973*. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 703–712.

Papović, Dragutin (2023): *Cold War Diplomacy and US–Socialist Yugoslavia Fruitful Relations: An Examination of the Establishment of US–Montenegro Cooperation in 1980*. *Acta Histriae*, 31, 1, 139–162.

Perić, Ivo (ur.) (2007): *Povijest Hrvata: Od 1918. do danas: treća knjiga*. Zagreb, Školska knjiga.

Perušina, Valentina (2019): *Hrvatska politička emigracija – sigurnosna prijetnja socijalističkoj Jugoslaviji*. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 22, 1–2 (44–45), 13–37.

Petrović, Dragan (2023): *Politika Francuske Republike u jugoslovenskoj krizi 1990–2001*. Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Petrović, Vladimír (2014): *Josip Broz Tito's Summit Diplomacy in the International Relations of Socialist Yugoslavia 1944–1961*. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 577–592.

Pirjevec, Jože (1995): *Jugoslavija. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper, Založba Lipa.

Ramšak, Jure (2014): *»Socialistična« gospodarstva diplomacija: dejavnost Socialistične republike Slovenije na področju mednarodnih ekonomskih odnosov 1974–1980*. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 733–748.

Ramšak, Jure (2017): *»From Skadarlija to Downing Street«: Velika Britanija in začetek jugoslovanske krize, 1980–1985*. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 687–698.

Režek, Mateja (2013a): *Jugoslavija in nastanek Izraela: delitev Palestine in ilegalno preseljevanje Judov (1945–1948)*. *Acta Histriae*, 21, 3, 361–376.

Režek, Mateja (2013b): *Jugoslovansko–izraelsko tajno sodelovanje v senci prve arabsko–izraelske vojne in spora z informbirojem (1948–1953)*. *Acta Histriae*, 21, 4, 825–838.

Režek, Mateja (2017): *»Izraelska zveza«: Tajni stiki med Jugoslavijo in Izraelom v osemdesetih letih*. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 671–686.

Ristanović, Petar P. (2018): *Srpska intelektualna elita i kosovsko pitanje 1974–1989: doktorska disertacija*. Beograd, Filozofski fakultet.

Roudy, Marion (2016): *L'immigration yougoslave en France, 1974–1981*. *Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin*, 43, 1, 41–52.

Selinić, Slobodan (2014): *Jugoslovenska diplomatija 1945–1950: stvaranje partijske diplomatije*. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 553–562.

Šela, Ana (2022): *Delovanje Službe državne varnosti v osemdesetih letih 20. stoletja*. *Acta Histriae*, 30, 4, 1137–1158.

Šela, Ana (2023): *Alternativna gibanja pod nadzorom Službe državne varnosti: mariborska kulturna scena v osemdesetih letih*. *Studia Historica Slovenica*, 23, 3, 771–804.

Šela, Ana & David Hazemali (2020): *Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske Službe državne varnosti*. *Studia Historica Slovenica*, 20, 3, 879–994.

Tepeš, Ivan (2021): *Hrvatska politička emigracija – HSS*. Zagreb, AGM.

Todić, Katarina (2015): *A Traditional Friendship? France and Yugoslavia in the Cold War World, 1944–1969: Doctoral Dissertation*. Hamilton, McMaster University.

Trošelj Miočević, Tanja (2020): *Hrvatsko narodno vijeće od 1974. do 1990. Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 75, 2, 229–244.

Udovič, Boštjan (2017): "We Told the Truth about Yugoslavia ...": Slovenian (Para)diplomats in 1990–1992. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 713–730.

Udovič, Boštjan (2022): "Danke Deutschland!" The Political and Diplomatic Contribution of the Federal Republic of Germany to the Creation of Independent Slovenia. *Acta Histriae*, 30, 2, 535–564.

Udovič, Boštjan & Danijela Jačimović (2019): Osamosvojitve držav in »pozaba« zgodovinskih dosežkov: primer ne-nadaljevanja gospodarske diplomacije Jugoslavije v Sloveniji in Črni gori po njihovi osamosvojitvi. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 29, 1, 55–68.

Vidović, Mirko (1977): Inside a Yugoslav jail. *Index on Censorship*, 6, 5, 52–57.

Vukušić, Bože (2002): Tajni rat UDBE protiv hrvatskoga iseljništva. Zagreb, Klub hrvatskih povratnika iz iseljništva.

Weil, Patrick (1991): Immigration and The Rise of Racism in France: The Contradictions in Mitterrand's Policies. *French Politics and Society*, 9, 3–4, 82–100.